

УДК 349.2:342.9

<https://doi.org/10.34142/23121661.2025.41.40>orcid.org/0009-0001-9731-1985

© Кириленко П.В., 2025

П.В. Кириленко**ПРАВО НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ
ПРАЦІВНИКІВ НА ПІДВИЩЕННЯ
КВАЛІФІКАЦІЇ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ****P. Kyrylenko****THE RIGHT OF SCIENTIFIC AND TEACHING
EMPLOYEES TO IMPROVE
QUALIFICATIONS: CURRENT PROBLEMS**

Анотація. Метою статті є характеристика права на підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників. Автор наголошує, що на державному рівні констатуються проблеми у сфері підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників, що віднайшло своє закріплення у Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. Обґрунтовується, що підвищення кваліфікації є необхідною умовою ефективної професійної діяльності викладача. Воно забезпечує адаптацію до новітніх тенденцій світової освіти. Система підвищення кваліфікації сприяє розвитку академічної мобільності. Вона також формує здатність до критичного мислення і впровадження інноваційних підходів у навчанні.

Право на підвищення кваліфікації закріплене в законодавстві як невід'ємна складова професійного розвитку. Реалізація цього права забезпечує академічну свободу та творчу самореалізацію викладача, а також сприяє постійному процесу його самовдосконалення. Він росте як особистість і як професіонал, що, в свою чергу, формує його спроможність передавати сучасні якісні знання молодому поколінню. Робиться висновок, що система професійного розвитку науково-педагогічних кадрів відіграє визначальну роль у модернізації української освіти та її поступовому входженні до глобального науково-освітнього середовища.

Отже, підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників слід розглядати як один із провідних механізмів стратегічного вдосконалення вищої освіти, орієнтованого на забезпечення її якості. Відтак держава має не лише підтримувати, а й активно розвивати інституційні та нормативні гарантії реалізації права науково-педагогічних працівників на професійне зростання, адже саме від цього значною мірою залежить освітній та науковий потенціал країни в майбутньому.

Здатність науково-педагогічного працівника до професійного саморозвитку, освоєння нових аспектів педагогічної діяльності та розширення фахових компетентностей є ключовим чинником відповідності вимогам чинного законодавства щодо зайняття відповідної посади та виконання визначених функцій, зокрема - щодо обов'язкового підвищення кваліфікації.

Ключові слова: освіта, держава, правове регулювання, науково-педагогічна діяльність, науково-педагогічний працівник, професійна мобільність, підвищення кваліфікації, професійне зростання, професійний розвиток, трудова функція, професійні обов'язки, право на працю.

Abstract. The purpose of the article is to characterize the right to advanced training of scientific and pedagogical workers. The author emphasizes that at the state level, problems are noted in the field of advanced training of scientific and pedagogical workers, which has found its consolidation in the Strategy for the Development of Higher Education in Ukraine for 2022-2032. It is substantiated that advanced training is a necessary condition for the effective professional activity of a teacher. It ensures adaptation to the latest trends in world education. The advanced training system contributes to the development of academic mobility. It also forms the ability to think critically and implement innovative approaches in teaching.

The right to advanced training is enshrined in the legislation as an integral part of professional development. The implementation of this right ensures academic freedom and creative self-realization of the teacher, and also contributes to the constant process of his self-improvement. He grows as a person and as a professional, which, in turn, forms his ability to transfer modern high-quality knowledge to the younger generation. It is concluded that the system of professional development of scientific and pedagogical personnel plays a decisive role in the modernization of Ukrainian education and its gradual entry into the global scientific and educational environment.

Thus, the advanced training of scientific and pedagogical workers should be considered as one of the leading mechanisms for the strategic improvement of higher education, focused on ensuring its quality. Therefore, the state should not only support, but also actively develop institutional and regulatory guarantees for the implementation of the right of scientific and pedagogical workers to professional growth, because it is on this that the educational and scientific potential of the country in the future largely depends.

The ability of a scientific and pedagogical worker to professional self-development, mastering new aspects of pedagogical activity and expanding professional competencies is a key factor in compliance with the requirements of current legislation regarding the occupation of a relevant position and the performance of certain functions, in particular - regarding mandatory advanced training.

Keywords: education, state, legal regulation, scientific and pedagogical activity, scientific and pedagogical worker, professional mobility, professional development, professional growth, professional development, labor function, professional duties, right to work.

Постановка проблеми. «Сучасна система вищої освіти, що повною мірою відповідає вимогам часу, є одним з найголовніших чинників зростання якості людського капіталу, генератором нових ідей, запорукою динамічного розвитку економіки і суспільства в цілому. Для того, щоб українська вища освіта посправжньому ефективно виконувала ці важливі завдання, необхідне її оновлення з урахуванням актуальних світових тенденцій розвитку освіти у широкому соціально-економічному контексті» [1].

Дійсно, саме система вищої освіти – це та засада, на якій формується якісний людський капітал. Завдяки їй є можливими інноваційні процеси, які сприяють економічному зростанню та суспільному прогресу. А безпосередніми

рушіями цих процесів, суб'єктами, що генерують нові ідеї та втілюють їх у життя, є ті, хто присвятив своє професійне життя освіті і науці – науково-педагогічні працівники. Тому, у цьому контексті важливим чинником є постійне оновлення їх знань і навичок.

Однак, на державному рівні констатуються проблеми у сфері підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників, що віднайшло своє закріплення у Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки [2]. Зокрема вказується на «неефективні інструменти оцінювання та стимулювання якісної викладацької діяльності», а також, що «низька затребуваність державою педагогічної і наукової праці, її низький рівень оплати призвели до зниження престижності цього виду зайнятості.

Єдина тарифна сітка не забезпечує достатніх можливостей для винагороди працівників закладів вищої освіти відповідно до їх досягнень та внеску в розвиток закладів. Залежність штатного розпису закладів вищої освіти від кількості студентів протягом останніх років створює постійний ризик звільнення висококваліфікованих фахівців і науковців і сприяє їх еміграції або переходу до інших сфер діяльності. Демотивація наукових, науково-педагогічних та педагогічних працівників стає суттєвою перешкодою для підвищення якості вищої освіти в Україні» [2].

Відповідно означене констатує проблеми у цій сфері, які потребують свого вирішення.

Аналіз останніх досліджень. Варто акцентувати увагу на тому, що проблеми правового регулювання підвищення кваліфікації не дуже користуються увагою серед науковців. Найчастіше вони фрагментарно розглядаються побічно до проблем правового регулювання трудової діяльності науково-педагогічних працівників. Зокрема це було здійснено у роботах Г.О. Вайленко [3], К.О. Попової-Коряк [4]. Безпосередньо означені питання підіймалися в роботах таких вчених як: С. Ілющенко, Т.Аксанов, Б. Гнесь, М. Баранецька [5], А. Поляков [6]. С. Скакун [7] розглянуто стажування означених працівників. Однак питання розуміння права на підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників залишилося поза увагою вчених, що і визначає мету даної статті.

Формулювання мети статті (постановка завдання). Метою статті є характеристика права на підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників.

Виклад основного матеріалу. Підвищення кваліфікації є необхідною умовою ефективної професійної діяльності викладача. Воно забезпечує адаптацію до новітніх тенденцій світової освіти. Система підвищення кваліфікації сприяє розвитку академічної мобільності. Вона також формує здатність до критичного мислення і впровадження інноваційних підходів у навчанні.

Право на підвищення кваліфікації закріплене в законодавстві як невід'ємна складова професійного розвитку. Реалізація цього права забезпечує академічну свободу та творчу самореалізацію викладача, а також сприяє постійному процесу його самовдосконалення. Він росте як особистість і як професіонал, що, в свою чергу, формує його спроможність передавати сучасні якісні знання молодому поколінню.

Крім того, безперервне професійне зростання є гарантією конкурентоспроможності української вищої освіти. Актуальність такого підходу зумовлена стрімкими змінами в соціально-економічному середовищі. Науково-педагогічні працівники мають бути готові до викликів сучасного глобалізованого освітнього простору.

Підвищення кваліфікації сприяє міждисциплінарній інтеграції та оновленню освітнього змісту. Цей процес також впливає на якість наукових досліджень і методичної діяльності. Таким чином, безперервна освіта викладача – визначальний чинник розвитку сучасної вищої освіти. І ключовим питанням її успішного здійснення є розуміння підвищення кваліфікації науково-педагогічного працівника як права.

Про те, що підвищення кваліфікації є правом науково-педагогічних працівників свідчить ст. 59 Закону України «Про освіту». А саме: «науково-педагогічні працівники мають право підвищувати кваліфікацію у закладах освіти, що мають ліцензію на підвищення кваліфікації або провадять освітню діяльність за акредитованою освітньою програмою. Результати підвищення кваліфікації у таких закладах освіти не потребують окремого визнання і підтвердження.

Педагогічні та науково-педагогічні працівники мають право підвищувати кваліфікацію в інших суб'єктів освітньої діяльності, фізичних та юридичних осіб. Результати підвищення кваліфікації педагогічного (науково-педагогічного) працівника у таких суб'єктів визнаються окремим рішенням педагогічної (вченої) ради» [8, ст. 59].

Дане право також закріплене у п. 9 ст. 57 Закону України «Про вищу освіту». А саме, що науково-педагогічні працівники закладу вищої освіти всіх форм власності мають право: на підвищення кваліфікації та стажування не рідше одного разу на п'ять років [9].

Отже, зазначені правові норми створюють платформу для реалізації можливостей науково-педагогічного працівника щодо свого професійного розвитку. І, відповідно можна зробити висновок, що підвищення кваліфікації викладача – це передбачені законом можливості їх професійного росту для них, які мають бути ними використаними не рідше одного разу на п'ять років.

При цьому, варто наголосити, що дефініції підвищення кваліфікації в законі немає. Ці визначення надаються вченими. Довідкові видання визна-

чають підвищення кваліфікації фахівців «як збільшення міри усвідомлення фахових задач і завдань та способів їх розв'язання в певній галузі продуктивної діяльності: усвідомлення, пізнання, освоєння вище за попереднє, процес висхідного руху ступеня фахової підготовленості» [10]; «як систему заходів з розширення наукового і педагогічного світогляду працівників народної освіти, вдосконалення їхньої практичної діяльності» [11]. Як бачимо, дані визначення носять достатньо загальний характер, акцентуючи увагу на пізнавально-аналітичних процесах і, з огляду на давність джерел, є відірваними від сучасності.

Служба освітнього омбудсмена надає таке визначення: «Підвищення кваліфікації – це набуття нових та/або вдосконалення раніше набутих компетентностей у межах професійної діяльності або галузі знань, метою якої є професійний розвиток, відповідно до державної політики у галузі освіти та забезпечення якості освіти» [12].

Дане визначення відображує сутність цього процесу, його ключові характеристики і більше підходить під дефініцію, бо акцентує увагу на доволі важливих юридичних моментах, що фігурують у чинному законодавстві, вказуючи на призначення підвищення кваліфікації, на сучасне наповнення якісного росту навчання професійним навичкам.

Дана думка ґрунтується на визначеній в законодавстві меті підвищення кваліфікації. А саме: «метою підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників є їх професійний розвиток відповідно до державної політики у галузі освіти та забезпечення якості освіти» [13, п.3].

Тобто, можна зробити висновок, що, говорячи про право на підвищення кваліфікації, під ним слід розуміти можливість набуття нових та/або вдосконалення раніше набутих компетентностей у межах професійної діяльності або галузі знань, метою якої є професійний розвиток, відповідно до державної політики у галузі освіти та забезпечення якості освіти.

Разом із тим, варто наголосити на унікальній природі підвищення кваліфікації, яка одночасно з правом, виступає за Законом «Про вищу освіту» ще й обов'язком науково-педагогічного працівника, бо його ст.58 покладає на останнього саме обов'язок підвищення професійного рівня, педагогічної майстерності, наукової кваліфікації [2, ст.58].

Тобто, зазначене дає підстави для висновку, що в сучасній системі вищої освіти України підвищення кваліфікації науково-педагогічного працівника розглядається не лише як його особистісне право, а й як професійний обов'язок, що є ключовим чинником забезпечення якості освітнього процесу. Така двоїстість очевидно можна пояснити підвищенням вимог до якості освіти, безпосередньою залежністю між фаховим зростанням викладача та ефективністю реалізації освітніх програм.

З одного боку, академічна свобода надає працівнику автономію у визначенні векторів власного професійного розвитку - це його право, закріплене на нормативному рівні. Його реалізація сприяє не лише індивідуальному зростанню, а й підвищенню загального рівня якості вищої освіти, що відповідає стратегічним пріоритетам держави у галузі освіти та науки.

З іншого боку, в умовах швидкої трансформації освітнього середовища, діджиталізації, глобалізації та інтернаціоналізації вищої освіти, підвищення кваліфікації набуває рис обов'язку. Цей обов'язок нормативно підтримується вимогами до мінімального рівня професійного оновлення, без якого неможлива легітимна реалізація трудової функції науково-педагогічного працівника. Таким чином, підвищення кваліфікації стає умовою допуску до професійної діяльності.

Реалізація права на саморозвиток зазвичай перевищує мінімальні вимоги й значною мірою залежить від внутрішньої мотивації викладача. Формування стійкого інтересу до безперервного професійного вдосконалення може підтримуватися через систему матеріального та нематеріального заохочення: преміювання, рейтингування, перспективи кар'єрного зростання.

Значну роль у цьому процесі відіграє і роботодавець, на якого покладається обов'язок створювати сприятливі умови для професійного розвитку [8, ст. 59], що, зокрема, може реалізовуватися через механізми колективного договору.

Заклади вищої освіти відіграють провідну роль у забезпеченні різноманітних форм підвищення кваліфікації: курсів, тренінгів, семінарів, вебінарів, наукових стажувань тощо [9, ч. 2 ст. 59]. Окремі програми розробляються університетами та науковими установами, а також підтримуються через співпрацю з міжнародними освітніми центрами. Участь викладачів у міжнародних програмах, таких як Erasmus+, Horizon Europe не лише сприяє їхній інтеграції до глобального академічного простору, а й дозволяє їм опанувати новітні методики викладання, вдосконалювати мовні компетентності та зміцнювати міжкультурну комунікацію.

Особливу увагу слід приділяти створенню організаційної культури навчання, де участь у наукових дослідженнях, інноваційних проєктах, обміні досвідом та публічних академічних заходах є нормою, а не винятком. Саме в такому середовищі формується усвідомлення того, що професійне вдосконалення – не тимчасова вимога, а невід'ємна частина академічної ідентичності викладача.

Отже, підвищення кваліфікації науково-педагогічного працівника є двоєдиною категорією – категорією, що поєднує право та функціональні за трудовою функцією обов'язки. І варто наголосити, що таке поєднання є оптимальним для розвитку освіти і науки. Але, разом із тим, варто підкреслити,

що тільки в умовах балансу цих аспектів можливе формування конкурентоспроможної системи вищої освіти, здатної відповідати викликам часу.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Розгляд зазначених аспектів є ключовим для побудови результативної та сталої системи професійного розвитку науково-педагогічних кадрів. Така система, безперечно, відіграє визначальну роль у модернізації української освіти та її поступовому входженні до глобального науково-освітнього середовища.

Отже, підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників слід розглядати як один із провідних механізмів стратегічного вдосконалення вищої освіти, орієнтованого на забезпечення її якості. Відтак держава має не лише підтримувати, а й активно розвивати інституційні та нормативні гарантії реалізації права науково-педагогічних працівників на професійне зростання, адже саме від цього значною мірою залежить освітній та науковий потенціал країни в майбутньому.

Здатність науково-педагогічного працівника до професійного саморозвитку, освоєння нових аспектів педагогічної діяльності та розширення фахових компетентностей є ключовим чинником відповідності вимогам чинного законодавства щодо зайняття відповідної посади та виконання визначених функцій, зокрема - щодо обов'язкового підвищення кваліфікації.

У цьому контексті професійна мобільність разом із системним підвищенням кваліфікації постають як органічні складові моделі професійного зростання викладача у сфері вищої освіти.

При цьому варто зазначити, що правове забезпечення процесів підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників містить низку нерозв'язаних питань, що відкривають широке поле для подальших дослідницьких розвідок та вдосконалення нормативно-правової бази в цій сфері.

Література

1. Глобальні тенденції і проблеми розвитку освіти: наслідки для України. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://euroosvita.net/prog/print.php/prog/print.php?id=3288>. 2. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.02.2022 р. № 286-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>. 3. Вайленко Г. О. Правове регулювання розірвання трудового договору за п.3 ст.41 КЗпП України. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Харків: Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Донецький юридичний інститут, 2019. 218 с. 4. Попова-Коряк К.О. Особливості правового регулювання праці науково-педагогічних працівників. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Харків: Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Донецький юридичний інститут, 2019. 250 с. 5. Ілющенко С., Аксанов Т., Гнесь Б, Баранецька М. Проблема підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників вищих

військових навчальних закладів України у науковому тезаурусі. Військова освіта URL: <http://znp-vo.nuou.org.ua/article/view/308648>. **6.** Поляков А.О. Правове регулювання підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників. Актуальні проблеми приватного та публічного права: матеріали III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції присвяченої 92-річчю з дня народження член-кореспондента НАПрН України, академіка Міжнародної кадрової академії, Заслуженого діяча науки України, доктора юридичних наук, професора Процевського О.І. (2 квітня 2021 року). Харків, 2021. 333 с. С.141-143. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7dd11ac7-0398-4818-8020-dee82f27ac5d/content>. **7.** Скакун С. Правове регулювання стажування наукових і науково-педагогічних працівників. Підприємництво, господарство і право. 2019. №1. С. 80-83. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/1/16.pdf>. **8.** Про освіту. Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>. **9.** Про вищу освіту: Закон України від 01 липня 2014 року № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>. **10.** Енциклопедія освіти / голов. ред. В.Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с. **11.** Професійна освіта: Словник : навч. посіб. /уклад. С.У. Гончаренко та ін.; За ред.Н.Г. Ничкало. Київ : Вища шк., 2000. 183 с. **12.** Особливості підвищення кваліфікації педагогічних працівників. 15.01.2024. URL: https://znayshov.com/News/Details/osoblyvosti_pidvyshchennia_kvalifikatsii_pedagogichnykh_pratsivnykiv. **13.** Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 800. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#Text>.